

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: W stronę obywatelstwa lokalnego

Author: Agata Zygmunt

Citation style: Zygmunt Agata. (2016). W stronę obywatelstwa lokalnego. W: T. Nawrocki, W. Świątkiewicz (red). Ład społeczny i jego przedstawienia : księga jubileuszowa Profesora Jacka Wodza (S. 158-168). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Agata Zygmunt

W stronę obywatelstwa lokalnego

Wprowadzenie

Czas odradzania się lokalności oznacza wzrost znaczenia lokalnego wymiaru obywatelstwa, które wyraża się przede wszystkim przywiązaniem do małej ojczyzny oraz zaangażowaniem w sprawy, które jej dotyczą. Inspiracją do powstania niniejszego tekstu jest koncepcja obywatelstwa lokalnego autorstwa Jacka Wódza. Jest ona o tyle interesująca, że pojęcie *obywatelstwa* od lat wiąże się przede wszystkim z przynależnością państwową, a stosunkowo rzadko z innymi kontekstami przestrzennymi. Tymczasem – jak zauważa Jacek Wódz (2004: 229) – obywatelstwo lokalne ma historię starszą, ponieważ o ile obywatelstwo łączone z państwem ma tradycję pooświeceniową, o tyle źródeł obywatelstwa lokalnego poszukiwać należy już w starożytności¹. Autor zwraca uwagę, że pojęcie *obywatelstwa lokalnego* było zapomniane przez kilka ostatnich dziesięcioleci, tkwi ono jednak w polskiej tradycji i pozwala na zrozumienie pewnych nowych postaw społecznych (Wódz, 2004: 229). W moich rozważaniach chciałabym skupić się na tym, w jaki sposób obywatelstwo lokalne może być rozumiane i w czym może się przejawiać. Istotne jest również określenie warunków, w jakich może się urzeczywistniać, tj. wskazanie czynników, które sprzyjają kształtowaniu się postaw obywatelskich, jak również barier stojących na drodze do osiągnięcia celu, jakim jest obywatelstwo lokalne.

¹ Pisze o tym również m.in. Dieter GOSEWINKEL (2010: 142): „Obywatelstwo rozwija się w Europie od statusu członkostwa we wspólnocie lokalnej do »centralnego« członkostwa terytorialnego państwa narodowego”.

Renesans wspólnot lokalnych

Problematyka społeczności lokalnych bez wątpienia wyznacza bardzo obszerne i interesujące pole analiz socjologicznych². Mimo to w okresie realnego socjalizmu w Polsce zainteresowanie strukturami tego typu było znikome, ponieważ „socjologia skupiała swe zainteresowanie głównie na procesach odbywających się w skali klas, warstw społecznych czy narodów” (Wódz, 1986: 28). Przyczyn tej sytuacji należy upatrywać w szczególnym zainteresowaniu socjologów badaniem nowej rzeczywistości społecznej, polegającej w głównej mierze na upaństwowieniu wszystkich sfer życia społecznego. Państwo odrzucało istnienie pluralistycznych interesów grupowych, środowiskowych czy jednostkowych, nie istniało pojęcie *obywatela* w dzisiejszym tego słowa znaczeniu – był *lud*, którego nie traktowano jako realnego uczestnika życia społecznego. Z kolei społeczności lokalne – jak zauważa Anna TURSKA (1989: 105–106) – okazały się w owym czasie szczególnie podatne na destrukcyjne oddziaływanie polityki upaństwowienia. Przechodziły „potrójny trening ubezwłasnowolnienia”, obejmujący trening makrosystemu politycznego, mezosystemu politycznego, jak również trening lokalnego systemu władzy, co doprowadziło do wyparcia ról i wartości lokalnych na rzecz wartości ponadlokalnych. Paternalizm i represje państwa wykształciły w społecznościach lokalnych „kompleks Liliputa” (TURSKA, 1989: 106), paraliżujący ich zdolność do podejmowania oddolnej, niezależnej od państwa inicjatywy, skutecznie hamujący ich kreatywność i niezależność.

Renesans lokalizmu, rozumianego jako względna autonomia oraz upodmiotowienie konkretnych społeczności lokalnych w zakresie gospodarczym, społecznym, kulturalnym w ramach szerszego układu społeczno-przestrzennego i politycznego (SOWA, 1989: 24), rozpoczął się dopiero pod koniec lat 80. XX wieku. W roku 1989 Kazimierz Z. SOWA (1989: 37) pisał o tym fenomenie w sposób następujący: „Lokalizm czy raczej renesans lokalizmu na świecie jest jednym z najbardziej niezwykłych, zaskakujących zjawisk społecznych końca XX wieku”. Odrodzenie się lokalizmu autor ten wiązał przede wszystkim z kryzysem państwa czy wręcz z hipertrofią roli państwa, wynikającą z prowadzenia przez nie nieefektywnej polityki w zakresie życia społeczno-gospodarczego. Innymi słowy, lokalizm był reakcją na nieporadność państwa oraz nadmierną biurokrację centralną, która uniemożliwiała rozwiązywanie problemów społeczności lokalnych. Przyczynił się również do stworzenia zrębów społeczeństwa obywatelskiego, obejmującego oddolne, niezależne od struktur państwowych inicjatywy, będące reakcją na problemy społeczne.

² Formuła artykułu nie pozwala na obszerne omówienie zagadnień definicyjnych związanych ze społecznościami lokalnymi. Szczegółowego przeglądu tradycyjnych i współczesnych ujęć społeczności lokalnych dokonuje np. NUREK, 1986.

Aktualne znaczenie lokalności podkreśla również Barbara Lewenstein, która przekonuje, że mimo iż kategoria lokalności pojawiała się w różnych okresach w filozofii politycznej i socjologii, to nigdy nie uzyskała takiego statusu jak obecnie (LEWENSTEIN, 2006: 221). Twierdzi ona, że odradzającą się ideę lokalności można rozpatrywać w kategoriach opozycji wobec zjawiska centralizmu państwowego, rosnącego etatyzmu, biurokracji – zarówno w wydaniu polskim, jak i ogólnoswiatowym. Brak wydolności ekonomicznej państwa oraz jego niemożność wywiązywania się ze zobowiązań względem społeczeństwa skłaniają do poszukiwania nowych rozwiązań, tj. kierują w stronę wspólnot lokalnych jako tych, które mogą dostarczyć narzędzi służących efektywnym rozwiązaniom sytuacji kryzysowych. Decentralizacja struktur władzy ma – zdaniem Lewenstein – uczynić społeczności lokalne w miarę autonomicznymi i samowystarczającymi całościami. Ich celem miałyby być wspomaganie politycznej i gospodarczej interwencji państwa działaniami lokalnymi (LEWENSTEIN, 2006: 222).

Z dotychczasowych rozważań wynika, że społeczności lokalne mają odgrywać znaczącą rolę w kształtowaniu społeczeństwa obywatelskiego rozumianego ogólnie jako „sieć instytucji niezależnych od państwa, które jednoczą obywateli wokół spraw wspólnej troski i dzięki samemu swemu istnieniu – lub dzięki podejmowanemu działaniu – mogą wywierać wpływ na kształt prowadzonej polityki” (TAYLOR, 1994: 54). Społeczeństwo obywatelskie rozpatrywane jest więc najczęściej w dwóch postaciach: jako polityczne i autonomiczne (cywilne) społeczeństwo obywatelskie (RACIBORSKI, 2011: 39–41). Oznacza to, że z jednej strony jest ono zorientowane na wywieranie wpływu na decyzje polityczne i osiąganie celów wspólnotowych, z drugiej zaś strony służy realizacji prywatnych interesów jednostek. Mimo że określenia *społeczeństwo obywatelskie* używa się na ogół w kontekście relacji i postaw obywateli względem scentralizowanego państwa i jego struktur, to jednak coraz częściej podkreśla się, że socjalizacja polityczna czy – szerzej – socjalizacja do obywatelstwa ma miejsce w społecznościach lokalnych. Stają się one swoistą szkołą obywatelskości – uczą zasad i sposobów postępowania, które mogą być wykorzystane w aktywności w makroskali: m.in. korzystania z biernego i czynnego prawa wyborczego, angażowania się w działalność organizacji trzeciego sektora. Charakterystyczne przy tym jest to, że o ile w makroskali wyraźnie da się rozdzielić polityczny i cywilny wymiar społeczeństwa obywatelskiego, o tyle w społecznościach lokalnych jest to praktycznie niemożliwe. Zwraca na to uwagę Jacek Wódcz (2004: 223), pisząc: „[...] to, co wydaje się oczywiste czy prawie oczywiste na poziomie narodowym, a więc wyraźne społeczne wyczucie różnicy między tym, co polityczne, a tym, co niepolityczne, na poziomie lokalnym jest tak płynne, że w codziennym życiu prawie nie do rozdzielenia”. Wynika z tego, że aktywne uczestnictwo w życiu społeczności lokalnej zawsze lub prawie zawsze jest efektem bądź przyczynkiem do zaangażowania w sferę polityki realizowanej na poziomie tej zbiorowości.

Obywatelstwo lokalne – wokół zagadnień teoretycznych

Ustalenie definicji *obywatelstwa lokalnego* wymaga odwołania się do pojęcia *obywatelstwa* jako kategorii teoretycznej o większym stopniu ogólności. Nie jest to zadanie łatwe, ponieważ – jak zauważa Sally HINES (2008: 104) – „Obywatelstwo jest pojęciem spornym, zależnym od kulturowego i historycznego kontekstu”. Na ogół bywa ono identyfikowane w kategoriach nowoczesnego członkostwa prawnego. Pisze o tym m. in. Dieter GOSEWINKEL (2010: 140), który wskazuje na dwa podstawowe podejścia do obywatelstwa:

1. **Obywatelstwo rozumiane jako członkostwo we wspólnocie politycznej.** W tym ujęciu jest utożsamiane z byciem członkiem danego narodu, państwa lub wspólnoty lokalnej. W sensie materialnym obywatelstwo oznacza zestaw indywidualnych praw, które są związane z formalnym statusem członkostwa we wspólnocie politycznej. Taka wizja obywatelstwa jest zgodna z podejściem Thomasa H. Marshalla, którego zdaniem na obywatelstwo składają się trzy kategorie praw: cywilne, polityczne i socjalne.
2. **Obywatelstwo traktowane jako forma aktywnego zachowania względem wspólnoty, która kreuje dobrego, odpowiedzialnego obywatela.** Obywatelstwo oznacza „dobre obywatelskie zachowanie”. Taka koncepcja wywodzi się ze starożytnej wizji obywatelstwa w greckich państwach-miastach, w których na obywateli nakładano obowiązek aktywnego zaangażowania w politykę.

Gosewinkel dowodzi, że ogólna definicja obywatelstwa wynika z połączenia założeń obydwu zaprezentowanych podejść. Taki sposób ujmowania obywatelstwa wydaje się trafny i pełny, ponieważ zwraca się w nim uwagę na obywatelstwo nie tylko w kategoriach formalnego statusu prawnego, ale akcentuje się także obywatelskie zaangażowanie, które ma stanowić warunek niezbędny do uznania jednostki za obywatela. Obywatelstwo jest więc również (na wzór starożytny) pewnym statusem moralnym, cnotą, którą charakteryzuje zaangażowanie, roztropność, wiedza o sprawach ważnych dla państwa czy miasta (RACIBORSKI, 2011: 22).

W zbliżony sposób ujmuje obywatelstwo Richard BELLAMY (2008: 17), który pisze:

Obywatelstwo jest warunkiem obywatelskiej równości. Składa się ono z członkostwa we wspólnocie politycznej, w której wszyscy obywatele określają warunki społecznej kooperacji na równych zasadach. Ten status nie tylko zabezpiecza równe prawo do cieszenia się dobrem wspólnym, jakie zapewniają stowarzyszenia polityczne, ale także pociąga za sobą równe obowiązki służące jego propagowaniu i podtrzymywaniu – włączając w to dobro, jakim jest samo w sobie demokratyczne obywatelstwo.

Podobnie jak Gosewinkel, Bellamy zwraca uwagę na członkostwo we wspólnocie politycznej, które ma znaczenie fundamentalne dla definiowania obywatelskości, podkreślając jednocześnie obowiązki, jakie są udziałem każdego członka wspólnoty. Osadzając obywatelstwo w ramach państwa demokratycznego, autor podkreśla, że status obywatela jest jednakowy dla każdego – generuje zawsze takie same prawa i obowiązki.

Rozumiane w ten sposób *obywatelstwo* nawiązuje do *obywatelskości*, której synonimami są „duch obywatelski”, „moralność obywatelska”, „ogłada obywatelska”, „postawa obywatelska”. Kazimierz Dziubka (2001: 85) definiuje *obywatelskość* jako „zespół etyczno-moralnych, intelektualnych, prawnych, społecznych i mentalno-kulturowych predyspozycji oraz zachowań człowieka jako obywatela, ukształtowanych na podłożu podmiotowego statusu prawnego”. Obywatelskość jest produktem normotwórczej działalności państwa i charakteryzuje te jednostki, które wykształciły w sobie cechy czyniące je wzorowymi, idealnymi obywatelami.

Obywatelstwo nie jest jednak pojęciem ani jednoznacznym, ani jednowymiarowym. Jak zauważa Jacek Raciborski (2011: 51), w dzisiejszych czasach model obywatelstwa przestaje być unitarny. W dobie globalizacji coraz częściej powstają nowe koncepcje obywatelstwa: od *obywatelstwa kosmopolitycznego*, przez *obywatelstwo mobilne* do *obywatelstwa globalnego* (McMichael, 2005: 591). Pojęcie to zostało także rozszerzone m.in. o *obywatelstwo polityczne, intymne (seksualne), kulturowe, multikulturowe, ekologiczne, organizacyjne* (Raciborski, 2010: 9; Raciborski, 2011: 52). W tych okolicznościach szeroko pojęte *obywatelstwo* staje się kompleksem słabo zintegrowanych obywatelstw, zaś jednostka jest wieloobywatelem. Obserwujemy więc odejście od najbardziej tradycyjnego wzorca obywatelstwa, jaki powstał w starożytnej Grecji, gdzie obywatelstwo miało charakter totalny, co oznaczało, że całym światem obywatela było życie polityczne. Tymczasem obywatelstwo współczesne „jest jedną z ról społecznych, ważną, ale nie najważniejszą” (Raciborski, 2010: 8).

Wśród „nowych obywatelstw” znaczącą rolę zdaje się odgrywać obywatelstwo lokalne. Stanowi ono rezultat odradzania się lokalizmu, a co za tym idzie – rosnącego znaczenia, jakie przypisuje się życiu społecznemu i politycznemu w zbiorowościach lokalnych. Koncepcja obywatelstwa lokalnego oznacza powrót do wizji obywatelstwa znanej w starożytnej Grecji czy w okresie średniowiecza, kiedy „podstawowym kontekstem definicyjnym pojęcia *obywatel* było nie państwo, lecz miasto” (Raciborski, 2011: 21).

Według Jacka Wodza (2004: 229) obywatelstwo lokalne „oparte jest na świadomie przeżywanym zakorzenieniu lokalnym, co nie musi w konieczny sposób łączyć się z posiadaniem kilkupokoleniowej tradycji zamieszkania. Istotne jest bowiem właśnie owo zakorzenienie świadome, a więc łączące swój własny, szeroko rozumiany sukces osobisty z sukcesem zbiorowości lokalnej”. Autor zwraca przede wszystkim uwagę na „świadomie przeżywane zakorzenienie

lokalne". Znaczy to, że związek ze społecznością lokalną nie musi wynikać z „nawykowego” przywiązania do wspólnoty (LEWENSTEIN, 2006: 228), ale może stanowić rezultat świadomego zrzeszania się w celu realizacji wspólnych interesów. Innymi słowy, o ile dawne ujęcia lokalności akcentowały długotrwałość zamieszkania w danej miejscowości, silne zakorzenienie jednostki w codziennych relacjach rodzinno-koleżeńskich, związek z istniejącą wspólnotą kulturową, o tyle w nowoczesnych paradygmatach rozwoju lokalnego przyjmuje się, że mieszkańcy wspólnot lokalnych „nie muszą wchodzić ze sobą w pogłębione kontakty bezpośrednie, aby wytworzyć na ich podstawie związek z miejscem zamieszkania i poczucie odpowiedzialności za swoje sąsiedztwo” (LEWENSTEIN, 2006: 228). Znaczna część społeczności lokalnych funkcjonujących obecnie to wspólnoty „młode” – tworzą się wskutek intensywnej migracji, które przyczyniają się do tworzenia zbiorowości heterogenicznych, zróżnicowanych pod względem społecznym, etnicznym czy religijnym. U podstaw więzi tworzonych w obrębie tych struktur leży przede wszystkim wola refleksyjna, a nie wola organiczna, mają one więc raczej charakter grup wtórnych niż pierwotnych. Tradycje rodzinne związane z przywiązaniem do miejsca zamieszkania nie są w przypadku tego typu społeczności tak ważne, jak w przypadku odpowiadających im struktur społecznych funkcjonujących w przeszłości. W obrębie takich zbiorowości ludzie łączą się dla realizacji jakichś celów przyszłościowych, wspólnych interesów, zatem perspektywność, na którą zwraca uwagę Jacek Wódz (2004: 229), bywa czynnikiem upowszechniającym aktywne postawy społeczne. Niespodziewanie też współczesne „wspólnoty interesu”, jakimi są społeczności lokalne, bywają trwałe i skuteczne, muszą bowiem opierać się na zaufaniu wobec nieznajomych, zaufaniu, które jest wytwarzane czy wypracowywane, a nie wynika z naturalnych więzi łączących jednostki z sobie bliskimi osobami. Kapitał społeczny tworzony w ramach tego typu zbiorowości ma zatem szansę stać się zasobem istotnym, pozwalającym na podejmowanie społecznej aktywności³.

Obywatelstwo lokalne uwidacznia się w uczestnictwie w życiu politycznym społeczności lokalnych – chodzi tu przede wszystkim o zainteresowanie sprawami polityki realizowanej na szczeblu lokalnym, uczestnictwo w wyborach samorządowych. Należy je także wiązać z tworzeniem różnego typu organizacji czy stowarzyszeń, ale może też być identyfikowane z trwałym czy powtarzalnym uczestnictwem w rozmaitych akcjach, wydarzeniach lokalnych (Wódz, 2004: 229). Aktywność ta może więc mieć charakter instytucjonalny, nie sposób jednak nie dostrzegać znaczenia „chałupniczych działań społecznych”

³ Ten rodzaj kapitału społecznego tożsamy będzie z wyróżnionym przez Roberta PUTNAMA (1999) *kapitałem pomostowym (bridging)*. Badania nad kapitałem społecznym w społecznościach lokalnych w Polsce podejmowane były m.in. przez zespół P. STAROSTY (2012) oraz C. TRUTKOWSKIEGO i S. MANDESA (2005).

(MISZTAŁ, KOŚCIAŃSKI, 2011: 15), które w przypadku wielu zbiorowości lokalnych stanowią dominujące przejawy obywatelskości ze względu na niechęć ludzi do uczestnictwa w strukturach formalnych.

Warto także – za Jackiem WODZEM (2004: 229) – podkreślić, że zakorzenione lokalnie postawy społeczne są związane z tworzeniem się i umacnianiem elit lokalnych, które „zaczynają po pewnym czasie definiować swe role w postaci zobowiązania do działania prospołecznego”. Z jednej strony jest więc tak, że elity te wyłaniają się spośród aktywnych na poziomie lokalnym obywateli, z drugiej zaś przykłady działań prospołecznych podejmowanych przez elity mogą skutecznie zachęcać członków tych zbiorowości do działania.

Obywatelstwo lokalne można zatem postrzegać jako status szczególny. Wynika ono z identyfikacji jednostki ze społecznością lokalną, jest jednak raczej efektem wyboru niż rezultatem zakorzenienia. Z kolei aktywność społeczna podejmowana w obrębie tego rodzaju zbiorowości nie jest inspirowana odgórnie, lecz wynika z przekonania obywateli o konieczności zadbania o swoje sprawy we własnym zakresie. Z jednej strony aktywność obywateli lokalnych stanowi ich suwerenny wybór, z drugiej jednak specyficzny charakter struktur tego typu sprawia, że jednostki nie mogą pozostawać bierne, kiedy ludzie wokół się mobilizują (WÓDZ, 2004: 229). Relatywnie mała zbiorowość skuteczniej kontroluje poczynania jednostki, łatwiej w niej o określenie wspólnoty celów, ponieważ obecne w niej poczucie „my” warunkują osobiste znajomości (SENNET, 2009: 501). Ponadto sprawy ważne dla społeczności lokalnej wpisują się w doświadczane na co dzień realne problemy, co stanowi o doniosłym miejscu, jakie lokalne obywatelstwo zajmuje wśród innych statusów jednostki.

Obywatelstwo lokalne – bariery i szanse

Dotychczasowe rozważania podkreślają wagę aktywności społecznej będącej rezultatem korzystania z praw, ale też wypełniania obowiązków wynikających z bycia lokalnym obywatelem. Warto wobec tego wskazać niektóre czynniki, które w istotny sposób mogą ograniczać bądź wzmacniać postawy prospołeczne uwidaczniające się w obrębie społeczności lokalnych⁴. Ponieważ pisząc o renesansie lokalizmu, uwzględniono kontekst Polski, również określenie barier i szans lokalnego obywatelstwa odnosi się do uwarunkowań obserwowanych na rodzimym gruncie.

Pierwsza trudność związana z kształtowaniem obywatelstwa lokalnego wynika – na co wskazywano we wcześniejszych fragmentach tekstu – z braku

⁴ Próbę systematyzacji czynników stymulujących i barier aktywności środowisk lokalnych podejmuje m.in. KARWIŃSKA (2008).

tradycji wspólnych działań podejmowanych w ramach społeczności lokalnych. Przez dziesięciolecia wszelkie przejawy inicjatyw oddolnych były tłumione przez państwo, dlatego też wzorce społecznego zaangażowania we wspólnotach lokalnych praktycznie nie miały szans na to, by się wykształcić. Opisując realia początku okresu transformacji systemowej, Anna Turska zwraca uwagę na „pustkę społeczną” w życiu środowisk lokalnych. Przyjęto wówczas, że społeczeństwo obywatelskie kształtuje się w makroskali, a nie w ramach społeczności lokalnych (Turska, 1989: 102), co doprowadziło do pewnych zaniedbań w zakresie stymulowania oddolnej aktywności w mniejszych zbiorowościach. „Wyjściowa” sytuacja społeczności lokalnych była więc trudna, co z pewnością rzutuje na obecne słabe zaangażowanie społeczne lokalnych obywateli.

Z problemem tym wiąże się powszechnie ustalony status społeczności lokalnych, których problemy traktowane są niejednokrotnie jako mniej istotne niż problemy ogólnospołeczne, „centralne”. Przekłada się to na tendencję do uznawania polityki kształtowanej na szczeblu lokalnym za sprawę drugorzędą wobec polityki państwa. Jacek Wódz (1994: 20) pisze o tym w sposób następujący:

Z niedobrej tradycji dziesięcioleci władzy totalitarnej wywodzi się dzisiejsza praktyka polityczna sytuująca procesy „prawdziwego” tworzenia demokracji na poziomie spraw ogólnokrajowych, co w konsekwencji oznacza pozostawienie pewnej próżni na poziomie lokalnym, wypełnianej, często w bardzo nieudany sposób, przenoszeniem na szczebel lokalny sporów z poziomu centralnego.

Niechęć do angażowania się w sprawy polityki realizowanej na szczeblu lokalnym może więc być efektem przekonania, że kluczowe decyzje i tak podejmowane są przez „centrum”, co w rezultacie prowadzi do osłabienia demokracji lokalnej, która powinna stanowić podstawę obywatelstwa lokalnego. W tym kontekście problemem jest także to, że władze lokalne są wciąż zorientowane bardziej „na centrum” niż na poszukiwanie rezerw rozwojowych w lokalności. Wywołuje to reakcję zwrotną: „społeczności lokalne słabo wykorzystują możliwości nowego systemu. Kierując się syndromem »wyuczzonej bierności«, pozostawiają przede wszystkim władzom rozwiązanie większości problemów lokalnych” (Lewenstein, 2004: 224).

Wreszcie, obywatelstwo lokalne będzie się kształtowało z trudem, jeśli ludzie będą manifestowali „zaabsorbowanie sobą” (Sennet, 2009: 13), chroniąc swoją prywatność i unikając zaangażowania w sprawy społeczne. Jeśli wszelkie formy działań społecznych będą traktowane przez jednostki w kategoriach zła koniecznego, jeśli ich aktywności nie będzie towarzyszyło przekonanie o potrzebie i słuszności wysiłku podejmowanego na rzecz zbiorowości (a więc również dla siebie), to nie możemy mówić o prawdziwym obywatelstwie lokalnym.

Problem braku utożsamiania się ze społecznością lokalną jest zatem realną barierą w kształtowaniu się postaw obywatelskich.

Jeśli z kolei mowa o warunkach, jakie powinny zostać spełnione, aby obywatelstwo lokalne się urzeczywistniło i aby móc z niego zrobić użytek, warto w pierwszej kolejności zaznaczyć, że obywatelstwo – jak twierdzi Ralf DAHRENDORF (1994: 233) – musi zostać zakorzeniona w umysłach, sercach i nawykach ludzi. Odpowiedni klimat kulturowy oraz stan świadomości mogą przyczynić się do upowszechnienia postaw obywatelskich, zaangażowania ludzi w inicjatywy lokalne (LEWENSTEIN, 2006: 223). Jest to możliwe dzięki szeroko pojętej socjalizacji obywatelskiej, wskazywaniu sukcesów przedsięwzięć inspirowanych oddolnie i pozytywnym przykładom aktywności liderów lokalnego życia społecznego i politycznego.

Ważne jest też uznanie statusu społeczności lokalnych jako partnera przez instytucje państwa. Decentralizacja władzy nie może mieć charakteru pozorowanego, ponieważ – jak zostało wspomniane wcześniej – powoduje to nadmierne uzależnienie od decyzji centrum, brak uprawnień czy środków umożliwiających samodzielne działanie. Zbyt daleko posunięta kontrola i brak zaufania do struktur lokalnych mogą zniechęcać do działania i w efekcie prowadzić do podejmowania decyzji niekorzystnych dla tego typu społeczności. Tymczasem warto pamiętać, że problemy, które są specyficzne dla danej społeczności lokalnej, mogą być przez nią lepiej (skutecznie, efektywniej) diagnozowane. Społeczności lokalne powinny być ekspertami, którym należy dać szansę bycia ekspertami w swojej sprawie, ponieważ to one „najlepiej potrafią zdefiniować swój problem, stworzyć plan działania, a także zorganizować środki i siły do podjęcia efektywnych działań” (LEWENSTEIN, 2006: 223).

Aspirujące do miana ekspertów społeczności lokalne powinny stanowić struktury wewnętrznie spójne, co oznacza dysponowanie znacznymi zasobami kapitału społecznego, budowanego – zgodnie z koncepcją Putnamowską – w oparciu o sieci wzajemnych powiązań, normy zaufania i wzajemności, które umożliwiają działanie i osiągnięcie wspólnych celów. Barbara Lewenstein rozszerza warunek, jakim jest wytwarzany w społecznościach lokalnych kapitał społeczny, o kapitał ludzki, tj. talenty i umiejętności, jakie posiadają członkowie tych struktur, oraz zasoby organizacyjne, czyli instytucje lokalne. Sumę zasobów kapitału ludzkiego, społecznego i zasobów organizacyjnych określa jako „zasoby lokalne” (LEWENSTEIN, 2006: 226). A zatem podstawowym zasobem lokalnym będzie sieć powiązań między członkami społeczności lokalnej, wspomagana środkami materialnymi i infrastrukturalnymi. Zasoby te warunkują partycypację obywatelską mieszkańców w sprawach dotyczących ich miejsca zamieszkania.

W podsumowaniu warto przywołać myśl Richarda Bellamy’ego, który przekonuje, że „obywatelstwo pozwala nam zarówno kontrolować liderów politycznych, jak i samych siebie, oraz współpracować z innymi obywatelami na

bazie jednakowych roszczeń i szacunku” (BELLAMY, 2008: 12). Wydaje się, że stwierdzenie to znajduje szczególne zastosowanie w odniesieniu do obywatelstwa lokalnego, bowiem to właśnie na szczeblu lokalnym „demokracja dzieje się na naszych oczach, a aktorzy życia lokalnego identyfikowani są w kontaktach bezpośrednich [...], to tutaj najłatwiej jest przejść od konstatacji co do własnego miejsca w zbiorowości lokalnej, do identyfikacji swych własnych interesów (indywidualnych czy grupowych)” (WÓDZ, 2004: 222). Obywatel lokalny jest więc jednostką aktywną, świadomą swoich potrzeb oraz miejsca, jakie zajmuje w lokalnych układach społecznych, żyje życiem społeczności lokalnej i w oparciu o tę przynależność buduje swoją tożsamość.

Literatura

- BELLAMY R., 2008: *Citizenship. A Very Short Introduction*. New York, Oxford University Press.
- DAHRENDORF R., 1994: *Zagrożone społeczeństwo obywatelskie*. W: MICHALSKI K., red.: *Europa i społeczeństwo obywatelskie. Rozmowy w Castel Gandolfo*. Kraków, Wydawnictwo Znak.
- DZIUBKA K., 2001: *Teoria demokratycznej obywatelskości – zarys problemu*. W: BOKAJŁO W., DZIUBKA K., red.: *Spółeczeństwo obywatelskie*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- GOSEWINKEL D., 2010: *Citizenship*. In: ANHEIER H.K., TOEPLER S., eds.: *International Encyclopedia of Civil Society*. New York, Springer.
- HINES S., 2008: *(Trans)formacja gender: zmiana społeczna i transgenderowe obywatelstwo*. W: OLEKSY E.H., red.: *Tożsamość i obywatelstwo w społeczeństwie wielokulturowym*. Warszawa, PWN.
- KARWIŃSKA A., 2008: *Budowanie kapitału społecznego we współczesnej Polsce. Czynniki stymulujące i bariery*. W: SZCZEPAŃSKI M.S., BIERWIACZONEK K., NAWROCKI T., red.: *Kapitały ludzkie i społeczne a konkurencyjność regionów*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- KOŚCIAŃSKI A., MISZTAŁ W., 2011: *Wprowadzenie. Idea – praktyka: społeczeństwo obywatelskie na rozdrożach?* W: MISZTAŁ W., KOŚCIAŃSKI A., red.: *Rozdroża praktyki i idei społeczeństwa obywatelskiego*. Warszawa, Wydawnictwo IFiS PAN.
- LEWENSTEIN B., 2006: *Nowe paradygmaty rozwoju układów lokalnych*. W: KURCZEWSKA J., red.: *Oblicza lokalności. Różnorodność miejsc i czasu*. Warszawa, Wydawnictwo IFiS PAN.
- McMICHAEL P., 2005: *Globalization*. In: JANOSKI T., ALFORD R., HICKS A., SCHWARTZ M.A., eds.: *The Handbook of Political Sociology. States, Civil Societies, and Globalization*. New York, Cambridge University Press.
- NUREK S., 1986: *Idea społeczności lokalnej w tradycji i współczesnej refleksji socjologicznej*. W: WÓDZ J., red.: *Spółeczeństwa lokalne. Szkice socjologiczne*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

- PUTNAM R., 1995: *Demokracja w działaniu*. Przeł. J. SZACKI. Kraków, Wydawnictwo Znak.
- RACIBORSKI J., 2010: *Wprowadzenie: oblicza obywatelstwa*. W: RACIBORSKI J., red.: *Praktyki obywatelskie Polaków*. Warszawa, IFiS PAN.
- RACIBORSKI J., 2011: *Obywatelstwo w perspektywie socjologicznej*. Warszawa, PWN.
- SENNET R., 2009: *Upadek człowieka publicznego*. Przeł. H. JANKOWSKA. Warszawa, Wydawnictwo Literackie Muza SA.
- SOWA K., 1989: *Zmierzch i odrodzenie się lokalizmu w XX stuleciu*. W: JAŁOWIECKI B., SOWA K., DUDKIEWICZ P., red.: *Społeczności lokalne – teraźniejszość i przyszłość*. Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- STAROSTA P., red., 2012: *Zróżnicowanie zasobów kapitału ludzkiego i społecznego w regionie łódzkim*. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- TAYLOR Ch., 1994: *Kiedy mówimy: społeczeństwo obywatelskie*. W: MICHALSKI K., red.: *Europa i społeczeństwo obywatelskie. Rozmowy w Castel Gandolfo*. Kraków, Wydawnictwo Znak.
- TRUTKOWSKI C., MANDES S., 2005: *Kapitał społeczny w małych miastach*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- TURSKA A., 1989: *Kreatywne i destrukcyjne czynniki aktywności grup lokalnych*. W: JAŁOWIECKI B., SOWA K., DUDKIEWICZ P., red.: *Społeczności lokalne – teraźniejszość i przyszłość*. Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- WÓDZ J., 1986: *Społeczności lokalne w świetle niektórych koncepcji tak zwanej socjologii życia codziennego*. W: WÓDZ J., red.: *Społeczności lokalne. Szkice socjologiczne*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- WÓDZ J., 1994: *Lokalne życie polityczne w Polsce pierwszych lat 90. Refleksja socjologiczna*. W: WÓDZ J., red.: *Vie politique locale. Polityczne życie lokalne*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk.
- WÓDZ J., 2004: *Aktywność lokalna, obywatelstwo lokalne, polityka na szczeblu lokalnym*. W: GLIŃSKI P., LEWENSTEIN B., SICIŃSKI A., red.: *Samoorganizacja społeczeństwa obywatelskiego: III sektor i wspólnoty lokalne w jednoczącej się Europie*. Warszawa, Wydawnictwo IFiS PAN.